

УДК [37.018.46:373.011.3-051:62/69]:34

Армейський О. С.

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ

А Висвітлена одна з проблем розвитку правової компетентності вчителів технологій, а також проаналізована розбудова правової держави в умовах поляризації думок і громадських рухів, динамічного оновлення законодавства; модернізація системи освіти в Україні, зумовлена зростанням правової активності вчителів, необхідність розвитку свідомої основи правомірної поведінки учасників освітнього процесу з метою максимального зменшення можливості виникнення ризиків у цьому середовищі. Це актуалізує проблему формування правової компетентності вчителів, які є нині активними учасниками освітньої політики держави.

У сучасних реаліях, коли істотно змінилися не тільки методи регулювання прав й обов'язків учителів, але й здійснюється систематичне оновлення законодавства про освіту, відбувається диверсифікація освітніх програм, учитель технологій як ініціатор професійного самовизначення учнів повинен не тільки сприяти формуванню в них стійкої поваги до закону, а й сам рівень володіння здобувачами освіти правовою компетентністю повинен дозволяти ефективно вирішувати проблемні правові ситуації освітнього процесу, вчитель технологій виступати захисником прав та інтересів учнів, готувати їх до правомірного використання сучасних технологій, обладнання та інструменту, що засвідчено в Указі Президента України «Про національну програму правової освіти населення», законах України «Про освіту», «Про вищу освіту». Активно освоювати необхідний правовий простір. Це породжує суспільну потребу в розробці та реалізації на всіх етапах підготовки вчителя такої системи розвитку правової компетентності, яка відображала би всі види соціальної взаємодії та професійної діяльності (загальносоціальної, загальнопрофесійної та спеціальнопрофесійної). Однак особливої уваги вимагає дослідження цих питань у процесі післядипломної педагогічної освіти вчителів технологій, що обумовлене швидкою зміною нормативної правової бази в умовах становлення українського громадянського суспільства.

Ключові слова: права компетентність; система післядипломна освіти; складові правової компетентності; диференційований підхід; пізнавальна діяльність; професійна компетентність; права компетентність

Вступ. Побудова правової держави в умовах поляризації думок і громадських рухів, динамічного оновлення законодавства, модернізація системи освіти в Україні зумовлює зростання правової активності вчителів, необхідність розвитку свідомої основи правомірної поведінки учасників освітнього процесу з метою максимального зменшення можливості виникнення ризиків у цьому середовищі. Це актуалізує проблему формування правової компетентності вчителів, у тому числі й учителів технологій, які є сьогодні активними учасниками освітньої політики держави. Рівень володіння ними правовою компетентністю повинен дозволяти ефективно вирішувати проблемні правові ситуації освітнього процесу, виступати захисником прав та інтересів учнів, готувати їх до правомірного використання сучасних технологій, обладнання та інструменту, що засвідчено в Указі Президента України «Про національну програму правової освіти населення», законах України «Про освіту», «Про вищу освіту».

У сучасних реаліях, коли істотно змінилися не лише методи регулювання прав й обов'язків учителів, але й здійснюється систематичне оновлення законодавства про освіту, відбувається диверсифікація освітніх програм;

учитель технологій як ініціатор професійного самовизначення учнів повинен не тільки сприяти формуванню у здобувачів освіти стійкої поваги до закону, а й сам активно освоювати необхідний правовий простір. Це породжує суспільну потребу в розробленні й реалізації на всіх етапах підготовки вчителя такої системи розвитку правової компетентності, яка відображала б усі види його соціальної взаємодії та професійної діяльності (загальносоціальної, загальнопрофесійної й спеціальнопрофесійної). Однак особливої уваги вимагає дослідження цих питань у процесі післядипломної педагогічної освіти вчителів технологій, що обумовлено швидкою зміною нормативної правової бази в умовах становлення українського громадянського суспільства.

Мета статті – висвітлення проблем формування правової компетентності через упровадження комплексу організаційно-педагогічних умов із урахуванням особливостей функціональної діяльності вчителів технологій і визначення змісту й сутності досліджуваного феномену, який обумовлює необхідність зосередження уваги на підходах щодо трактування у науковій літературі поняття «права компетентність».

Попередні дослідження та публікації. Сучасні умови розвитку українського суспільства характеризуються створенням нової системи вищої освіти, зорієнтованої на входження у світовий освітній простір. У зв'язку з цим вектор політики держави спрямований на модернізацію системи освіти відповідно до європейських вимог якості підготовки фахівців, що регламентоване наказами Президента про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування й розвитку освіти в Україні, документами Уряду й Міністерства освіти й науки України тощо. Згідно з нормативною базою провідною ідеєю реформування освітніх процесів є реалізація компетентнісного підходу як нової концепції освіти, що відображає сучасні зміни в суспільстві й орієнтована на підготовку фахівців, зокрема й учителів, які не лише володіють комплексом професійних знань й умінь, але й здатні ефективно їх використовувати у майбутній професійній діяльності. Аналіз досвіду реформування освітньої системи європейських країн (Нідерланди, Бельгія, Австрія тощо) виявив позитивні результати у системі підготовки фахівців унаслідок переорієнтування освітніх програм і педагогічних технологій на компетентнісний підхід [12; 14]. Реформи національної освітньої системи також спрямовано на впровадження цього підходу на всіх рівнях освіти, а провідними суб'єктами реалізації таких новацій є вчителі. Отже, саме від учителя залежить майбутнє компетентнісного підходу на українських освітніх теренах, а конкретніше – від сформованої у нього професійної компетентності як взірця, носія та запроваджувача новаторських ідей. Тому означені аспекти актуалізуються у сучасній педагогічній науці, зокрема й питання щодо формування й розвитку правової компетентності вчителів технологій, на вирішення якого й спрямовано наш науковий пошук [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 13; 15].

Отже, завдання дослідження щодо визначення змісту й сутності досліджуваного феномену обумовлює необхідність зосередження уваги на підходах щодо трактування у науковій літературі поняття «компетентність». Проведений контент-аналіз виявив неоднозначність думок науковців щодо його розуміння.

Викладення основного матеріалу. У педагогічній літературі поняття «компетентність» отримало широке поширення порівняно недавно. Так, у кінці 1960 – початку 70-х рр. у західній, а в кінці 1980-х рр. – у вітчизняній літературі зароджується спеціальний напрям – компетентнісний підхід в освіті. У США, Великобританії й Німеччині цей термін запозичений освітою з досліджень, присвячених психології праці. Результатом суспільної дискусії, у якій брали участь батьки, вчителі, представники вищої школи, індустрії і бізнесу, були ідеї компетентнісно зорієнтованої освіти.

Щодо генези поняття «компетентність», то його теоретичне оформлення в західній педагогічній думці ХХ ст. пов'язувалося з діяльністю школи гуманітарної психології (А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс) і філософією успіху (Е. Фромм, В. Єгоров), науковці розкрили поняття «самоактуалізація», переакцентувавши напрям досліджень із психології особистості на психічно здорову та активно реалізуючу себе творчу особистість. У той же час поняття

компетентності викликало широку дискусію серед науковців більшості європейських країн. Так, Міжнародна комісія Ради Європи розглядає поняття компетентності як загальні, або ключові, вміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори, або опорні знання.

Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI)) поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, що підлягають досягненню певних стандартів у галузі професії або виду діяльності [1; 3; 9; 10; 11].

Експерти програми «DeSeCo» визначають поняття компетентності (competency) як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання. На думку експертів «DeSeCo», компетентність проявляється в діяльності особистості в різних контекстах (наприклад, в соціально-економічному та політичному оточенні). При цьому не тільки система освіти є відповідальною за набуття особистістю необхідних компетентностей; на їхнє формування впливають сім'я, робота, мас-медіа, релігійні та культурні організації тощо [9; 16].

Щодо порівняння думок вітчизняних і зарубіжних науковців погоджуємося з І. Єрмаковим [12], який у дослідженні поглядів учених з України, Австрії, Греції, Ірландії, Франції, Швейцарії, Шотландії, Росії дійшов висновку, що попри розбіжності та різне тлумачення терміну «компетентність» можна стверджувати, що для всіх країн загальними її показниками вважають уміння, необхідні для реальної життєдіяльності: професійні вміння адекватного застосування знань, отримання інформації, поновлення знань і продовження навчання, самоосвіти, соціальні та комунікативні вміння, вміння розв'язувати проблеми та суперечливі питання або конфлікти, працювати в команді, відчувати відповідальність тощо.

Тобто поняття «компетентність» містить як знанняву складову, так і діяльну, особистісну, рефлексивну, враховує соціально-професійний досвід. Саме остання характеристика підкреслює витоки компетентнісного підходу, джерелом якого є освіта дорослих, де ті, хто навчаються, вже володіють необхідними знаннями, професійною підготовкою і потрібно лише навчити їх ефективно реалізувати наявні знання і постійно їх оновлювати.

На сучасному етапі поняття «компетентність» широко використовується в національній нормативній базі щодо регулювання освітнього простору. Так, у Національній доктрині розвитку освіти України, Державному стандарті, Концепції «Нова українська школа» серед основних завдань формування особистості виділяється необхідність здобуття компетентностей.

Розкриваючи зміст професійної компетентності педагога, дослідники використовують два підходи, трактуючи цю

компетентність як у вузькому, так і в широкому розумінні. Так, компетентність педагога у вузькому розумінні відповідає поняттю «педагогічна компетентність» і розглядається як характеристика сукупності якостей особистості, безпосередньо значущих для здійснення функціональних обов'язків у рамках вимог кваліфікації (наказ Міністерства освіти і науки України № 665 від 01 червня 2013 року «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів»).

У цьому контексті В. Адольф [2] під педагогічною компетентністю педагога розуміє готовність до продуктивної педагогічної діяльності і визначає її структуру, що включає теоретико-методологічний, культурологічний, предметний, психолого-педагогічний та технологічний компоненти.

За іншим підходом, коли мова йде про компетентність педагогічного працівника у широкому сенсі, коли вона зорієнтована на широкий спектр професійних і надпрофесійних компетентностей, значущих для ефективного здійснення педагогічної діяльності, використовується поняття «професійна компетентність педагога». При такому підході педагогічна компетентність позиціонована у низці інших важливих для педагога компетентностей.

Сучасна австралійська дослідниця Х. Хантлі (Н. Huntly) поняття «професійна компетентність» визначає як гармонійне поєднання професійних знань, умінь і навичок, які розподіляються на три групи: професійні знання (знання змісту, учнів, основ реалізації педагогічного процесу); професійна діяльність (уміння планувати власну діяльність, створення сприятливих умов навчання, оцінювання процесу навчання); професійні зобов'язання (активна участь у навчально-виховному процесі, лідерство і креативність, виховання морально-етичних цінностей) [20].

Узагальнюючий аналіз окремих дефініцій й аспектів професійної компетентності вчителя дає нам можливість зробити висновок про те, що така компетентність є складною інтегрованою характеристикою особистості, яка зумовлює його здатність до реалізації власного потенціалу (знань, умінь, досвіду, особистісних якостей, соціальних властивостей) для успішної професійної діяльності, усвідомлюючи соціальну значущість й особистісну відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалення в умовах динамічності світу. Це властивість особистості, що виявляється у ставленні до професійної діяльності.

На наступному етапі дослідження наш науковий інтерес було зосереджено на аналізі поглядів науковців щодо структурування професійної компетентності фахівця, зокрема й учителя технологій.

Так, В. Введенський [8] у складі професійної компетентності учителя виділяє наступні компетентності:

1. Комунікативна компетентність – професійно значуща, інтегративна якість, основними компонентами якої є емоційна стійкість (пов'язана з адаптивністю); екстраверсія (корелює зі статусом і ефективним лідерством), здатність конструювати прямий і зворотний зв'язок, мовленнєві

вміння, вміння слухати; делікатність, уміння робити комунікацію «гладкою».

2. Інформаційна компетентність включає обсяг інформації (знань) про себе, про учнів та їхніх батьків, про досвід роботи інших педагогів.

3. Регулятивна компетентність педагога передбачає наявність умінь керувати власною поведінкою. Вона включає: цілепокладання, планування, мобілізацію й стійку активність, оцінку результатів діяльності, рефлексію. Головними визначальними факторами діяльності є моральні цінності й реалізація професійної діяльності у межах правового поля.

4. Інтелектуально-педагогічна компетентність розглядається як комплекс умінь аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, узагальнювати, конкретизувати; як якості інтелекту – здатність проводити аналогії, фантазувати, гнучко і критично мислити.

5. Операціональна компетентність визначається набором навичок, необхідних педагогу для здійснення професійної діяльності: прогностичні, проєктивні, предметно-методичні, організаторські, педагогічної імпровізації, експертні.

З огляду на значущість напряду, визначенню ключових компетентностей учителя присвячено достатню кількість наукових публікацій, основні результати яких знайшли відображення у Кваліфікаційній характеристиці професій (посад) педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів освіти, де виокремлено складові їхньої компетентності, серед яких професійна, комунікативна, інформаційна, правова. У свою чергу, правова компетентність учителя трактується у документі як якість дії працівника щодо забезпечення ефективного використання у професійній діяльності законодавчих та інших нормативних документів органів державної влади для вирішення відповідних професійних завдань. Отже, згідно з Кваліфікаційною характеристикою правова компетентність учителя є ключовою, універсальною, такою, що пов'язана зі здійсненням життєво важливих видів діяльності фахівця. Така позиція засвідчується відомими науковцями, де підкреслюється актуальність і важливість володіння вчителем правовою компетентністю у сучасних мінливих умовах.

Аналіз змісту поняття «правова компетентність» виявив, що підходи до його трактування знаходяться на стику двох наук: педагогіки і юриспруденції. При цьому найчастіше цим терміном оперують педагоги, юридична наука досліджує проблеми правової культури і правового виховання. Тому в подальшому науковий пошук було зосереджено на дослідженні цього аспекту педагогічною наукою.

Сучасні тенденції національної освітньої системи свідчать про підвищення потреби в учителях, які можуть організувати педагогічний процес в інтересах дітей, послідовно реалізовувати права підростаючого покоління, тому й виникає необхідність підготовки вчителів до такої правової педагогічної діяльності, домінантою якої є вміння працювати в нових правових умовах, а результатом – сформована правова компетентність. Нині державі необхідні педагогічні кадри, які вільно орієнтуються у законодавчих, нор-

мативних актах у сфері освіти. Такі спеціалісти здатні бути лідерами, перетворювачами, творцями, професійно реагувати на «виклики» суспільства, на зміни в соціальних вимогах і правових нормах до освіти [4; 5; 6; 9; 10; 11; 12; 13; 14].

Нормативні вимоги до правової підготовки педагогів містяться в Постановах Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій», «Рамка безперервного професійного розвитку вчителів», Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. Згідно з ними вчитель повинен знати: пріоритетні напрями розвитку освітньої системи України; закони та інші нормативні правові акти, що регламентують освітню діяльність; Конвенцію про права дитини; вимоги до оснащення та обладнання навчальних кабінетів і підсобних приміщень до них; нормативні документи з питань навчання та виховання дітей і молоді; трудове законодавство; правила внутрішнього трудового розпорядку закладу освіти; правила з охорони праці та пожежної безпеки.

У розділі «Посадові обов'язки» конкретизовано перелік основних трудових функцій, які можуть бути повністю або частково доручені працівнику, який займає відповідну посаду. Їхній аналіз дозволив виокремити функції, виконання яких засновано на нормах права: забезпечувати досягнення і підтвердження тими, хто навчається, рівнів освіти (освітніх цenzів); забезпечувати охорону життя і здоров'я учнів під час освітнього процесу; дотримуватися права і свободи учнів; підтримувати навчальну дисципліну, режим відвідування занять, поважаючи людську гідність, честь і репутацію тих, хто навчається; дотримуватися правил охорони праці та пожежної безпеки.

Подальший аналіз літературних джерел переконує в необхідності використання цілісного й системного підходів до визначення правової компетентності вчителя технологій. Загальновизнаним є той факт, що її базисом є знання, вміння, досвід у певній предметній галузі. Порівняно з іншими результатами освіти, правова компетентність дозволяє вирішувати цілий клас професійних задач (на відміну від елемента функціональної грамотності), існує у формі діяльності, а не інформації про неї (на відміну від знання), переносима (пов'язана із цілим класом предметів впливу); вдосконалюється не за рахунок автоматизації й перетворення в навичку, а завдяки інтеграції з іншими компетентностями через усвідомлення професійної діяльності; спосіб дії включається в базу внутрішніх ресурсів (на відміну від умінь); проявляється свідомо (на відміну від навички).

Так, Я. Кічук [15] визначила, що правова компетентність фахівця – сукупність якостей, які відображають ступінь кваліфікації, рівень правових знань, умінь, навичок, готовності та здібностей, пов'язаних із здійсненням комплексу заходів із правової підтримки та захисту суб'єктів.

Спираючись на результати аналізу наукового фонду з проблематики компетентнісного підходу, К. Безукладніков [7] визначає правову компетентність як сукупність здібностей й особистісно-вольових настанов, визначаючих для людини здатність і прагнення урівняти свою соціальну поведінку з правом та іншими існуючими в суспільстві нормами.

Е. Аграновська [1] як робоче визначення правової компетентності вчителя приймає єдність ознак: готовність до правової діяльності, правове мислення, здатність до здійснення правової діяльності. Автор вважає, що здатність до правової діяльності пов'язана з підсистемою життєвого досвіду особистості, її знаннями, уміннями і навичками. Вона характеризує правовий потенціал педагога. Готовність же до правової діяльності обумовлена особливостями мотиваційної сфери особистості, її внутрішніми переконаннями в необхідності реалізації свого правового потенціалу.

С. Гурін [11] стверджує, що правова компетентність учителя є його інтегральною професійно-особистісною характеристикою, що включає систему гуманістичних ціннісних орієнтацій у економічному, політичному і соціальному напрямах суспільного життя, глибокі теоретичні знання, практичні вміння, комунікативні здібності та особистісні якості, спрямовані на створення стимулюючих умов для правового виховання учнів.

Таким чином, можна стверджувати, що правова компетентність учителя – багатофакторне явище, що включає в себе систему його теоретичних знань і способів їхнього застосування в конкретних педагогічних і правових ситуаціях щодо здійснення правового виховання учнів й організації власної професійної діяльності у межах правового поля, ціннісні правові орієнтації й відповідні професійні якості. Правова компетентність учителя відображає рівень засвоєння правових знань, умінь, навичок, необхідних для реалізації соціальної взаємодії та професійної діяльності фахівця, його готовність і здібності до застосування правових норм при розв'язанні професійних завдань, виконанні трудових функцій, при вирішенні завдань, що виникають у повсякденному житті, здатність, бажання та наявність мотивації вчителя до постійного підвищення рівня своєї правової компетентності шляхом самонавчання, підвищення кваліфікації.

Отже, правова компетентність учителя має суттєві відмінності від правової компетентності фахівців інших сфер, оскільки вона: передбачає знання правових норм і наявність досвіду реалізації як у повсякденній взаємодії громадян, так і у сфері освіти; забезпечує інтеграцію педагогічних і правових норм у просторі регулювання освітніх відносин; є засобом розвитку правової культури учнів; включає знання правового статусу дитини, виступає гарантом дотримання і захисту прав неповнолітніх учнів (вихованців); є передумовою правомірної поведінки педагога у процесі професійної діяльності; дозволяє реалізувати і в разі необхідності відстоювати професійні й особисті права [15; 16; 17; 18; 19].

Науковцями також підкреслено, що у сфері освіти реалізуються правовідносини, що регульовані нормами різної галузевої приналежності. Норми освітнього права регламентують відносини, що виникають «усередині» освітнього процесу й пов'язані з його організацією і здійсненням. Інші види правовідносин у сфері освіти пов'язані з необхідністю матеріального, кадрового, фінансового та іншого забезпечення діяльності щодо досягнення освітніх цілей і завдань. Ці відносини регулюються нормами відповідних галузей права: трудового (прийом на роботу педагогічних

працівників і укладення відповідних трудових договорів (контрактів); встановлення режиму робочого дня тощо); цивільного (встановлення організаційно-правових форм освітніх закладів, укладення господарських договорів, надання платних освітніх послуг, захист особистих немайнових прав тощо); адміністративного управління і контролю (атестація педагогічних працівників, ліцензування та акредитація діяльності освітніх установ тощо); фінансового (фінансове забезпечення діяльності освітніх установ, соціального забезпечення (встановлення пільг, допомоги суб'єктів освітніх відносин тощо). Учитель повинен вільно орієнтуватися в усьому різноманітті правових відносин, які виникають у просторі його професійної діяльності, що обумовлює необхідність їхньої структуризації з метою системного представлення у змісті правової компетентності.

Як свідчать результати проведеного аналізу літературних джерел [1; 5; 6; 8; 9; 11; 14; 17], правова компетентність учителя передбачає не тільки здатність виконання ним професійних функцій у правовому полі, але й реалізацію власних прав як громадянина та суб'єкта трудових відносин. Разом із тим, більшість учителів у недостатній мірі володіють питаннями правового регулювання праці в тій установі, де вони працюють, а саме питаннями правового регулювання заробітної плати в залежності від кваліфікаційної категорії, досвіду практичної роботи; визначення педагогічного стажу, порядку надання чергової або тривалої відпустки, пенсії на пільгових умовах тощо. Тому і загальносоціальна правова складова, що відображає га-

лузь повсякденної взаємодії вчителя як громадянина, і загальнопрофесійна правова складова, що інтегрує педагогічні і правові норми при регулюванні освітніх і трудових відносин, є основою правової компетентності сучасного вчителя.

У той же час, науковцями [3; 5; 6; 8; 16] підкреслюється необхідність відтворення у правовій компетентності вчителя його спеціальності, кваліфікації, що утворює її спеціальнопрофесійну правову складову. Особливого значення ці положення набувають саме для вчителів технологій, оскільки ці фахівці навчають проектно-технологічної діяльності учнів різних вікових категорій у шкільних майстернях із використанням різноманітних знарядь праці, що актуалізує питання безпеки на заняттях. Тому вчитель технологій повинен бути здатним вирішити будь-яку професійну ситуацію, пов'язану чи з майном шкільної майстерні, чи з учнями на заняттях, на основі нормативної бази, тобто в межах правового поля. У цьому контексті правова компетентність учителя технологій повинна виражатися в сукупності таких елементів: уміння здійснювати процес навчання предмета технології у правовому полі; захист прав і законних інтересів учасників освітніх відносин; дотримання основ охорони праці та ергономіки; правомірне рішення професійних ситуацій; використання законодавчих й інших нормативно-правових документів.

Отже, правову компетентність учителя технологій утворюють загальносоціальна, загальнопрофесійна й спеціальнопрофесійна складові, що представлені на *рис. 1*:

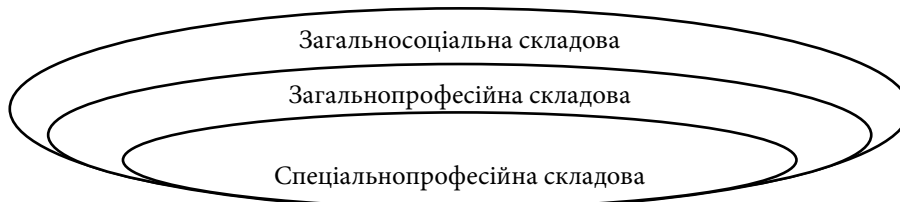

Рис. 1. Правова компетентність учителя технологій

Узагальнення результатів аналізу літературних джерел дозволило визначити правову компетентність учителя технологій як складного інтегрального утворення, що характеризується сукупністю професійно-правових знань, умінь й якостей особистості, що забезпечують реалізацію загальносоціальної, загальнопрофесійної й спеціальнопрофесійної діяльності фахівцем у межах правового поля, усвідомлюючи соціальну значущість і особистісну відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалення. Сформованість правової компетентності вчителя технологій дозволяє йому правильно аналізувати професійні ситуації, виділяти їх юридично значущі властивості (ознаки), вибирати належні правові норми, зіставляти зазначені ситуації з правовими приписами; використовувати різні способи реалізації права, здійснювати правомірну поведінку, правозахисну і правовиховну діяльність.

Наступний етап нашого дослідження було зосереджено на визначенні структури правової компетентності вчителя

технологій, що обумовило необхідність проведення аналізу першоджерел із цього питання.

Так, М. Козловцев [16] у структурі правової компетентності майбутніх педагогів виділяє гносеологічний компонент в якості базового. На думку автора, даний компонент включає сукупність науково-теоретичних і практичних знань про права людини, обов'язки громадянина і способи захисту цивільних прав і свобод, а проявляється в умінні об'єктивно оцінювати результати своєї діяльності та рівень власного розвитку в межах реалізації власних прав. На наш погляд, такий зміст цього компоненту недостатньо відображає специфіку професійної діяльності вчителя. В цілому, в даній роботі правова компетентність зводиться до вміння на основі юридичних знань вирішувати педагогічні завдання, що попереджають протиправну поведінку вихованців і обумовлюють процес розвитку соціально-ціннісних характеристик особистості учнів.

А. Молчанова [17] стверджує, що професійно-правова компетентність характеризує наявність у фахівця системи професійних компетенцій, що відображають здатність ви-

конувати професійну діяльність у відповідності зі своїми ціннісними орієнтаціями у межах встановлених норм права. У якості її складових автор виділяє: діагностико-прогностичну, організаційно-управлінську, превентивну, правовиховну, консультативну, корекційно-розвивальну, правозахисну, також групи професійно-важливих якостей.

О. Іваній [14] робить висновок про те, що структуру правової компетентності викладача утворюють: правова свідомість, правове мислення, готовність і здатність до правової діяльності.

Проведений аналіз першоджерел дозволив виявити, що науковцями структуру правової компетентності представлено на основі відтворення когнітивної, діяльнісної та емоційної сфер особистості, що відповідає вимогам компетентнісного підходу, але назви компонентів та їхній зміст обумовлений специфікою наукового дослідження.

Узагальнення результатів проведеного аналізу та їхнє адаптування до умов нашого дослідження дозволило визначити структуру правової компетентності вчителя технологій (див. рис. 1) як єдність таких компонентів:

- мотиваційно-ціннісний, що включає систему професійно-правових цінностей і мотивів пізнання правових основ регулювання як суспільних відносин, так і професійної діяльності, наявність особистісної установки на правомірність професійної педагогічної діяльності, захист прав учнів та їхнє правове виховання;

- когнітивно-діяльнісний, який утворює комплекс професійно-правових знань і вмінь, необхідних і достатніх для реалізації правомірної загальносоціальної, загальнопрофесійної й спеціальнопрофесійної діяльності вчителем технологій, здійснення правового виховання учнів, захисту їхніх прав, визначення правових відносин у всієї сукупності професійних ситуацій;

- особистісно-рефлексивний, що містить професійно важливі якості особистості вчителя технологій, які забезпечують ефективну реалізацію загальносоціальної, загальнопрофесійної й спеціальнопрофесійної діяльності фахівцем у межах правового поля; здатність учителя технологій до рефлексивної оцінки власної діяльності з позицій норм права, критичного осмислення її результатів і коригування правової взаємодії вчителя з іншими суб'єктами правових ситуацій, розвиток правової свідомості.

Аналіз наукових праць, зміст поняття «правова компетентність учителя технологій», особливості професійної діяльності цього фахівця дозволили виокремити перелік професійно важливих якостей, що утворюють особистісно-рефлексивний компонент досліджуваної компетентності, а саме правову активність, толерантність, відповідальність.

Правову активність учені [1; 6; 11; 14] визначають як одну із провідних форм соціальної активності особистості, особливо в умовах розбудови української правової держави. У цьому контексті духовною цінністю права є акцентування на практичній діяльності, використання механізму дії права для розвитку правової активності громадян. Отже, коли особистість реалізує цю форму відносин і привласнює її, то в той же час здійснюється її перетворення з об'єкта право-

вих відносин у суб'єкт, що, в свою чергу, передбачає трансформацію дійсності на основі норм права.

За цих умов правова активність учителя технологій – це якість його особистості, що забезпечує інтенсивну загальносоціальну, загальнопрофесійну, спеціальнопрофесійну діяльність на основі норм права. Правова активність проявляється в діях і відображає психологічну готовність особистості діяти на правових засадах, що обумовлює її стійку переконаність у високе призначення права. Тому сформованість правової активності в учителя технологій забезпечує його правову позицію, яка виражається в позитивному ставленні до правових явищ, якісному й усвідомленому застосуванні правових норм при реалізації фахівцем професійної діяльності.

Такий підхід до розуміння відповідальності відображає здатність людини усвідомлювати свої зв'язки із суспільством і передбачати наслідки своїх дій.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, у результаті наукового пошуку було уточнено поняття правової компетентності вчителя технологій, визначено його структурні компоненти і конкретизовано їхнє змістове наповнення. У подальшому дослідження було спрямоване на здійснення аналізу стану розвитку правової компетентності вчителів технологій у післядипломній педагогічній освіті та визначення проблеми дослідження, а також теоретично обґрунтована й розроблена модель поетапного методу розвитку правової компетентності вчителів технологій, яку представлено у вигляді алгоритму розв'язання професійно-правових задач із використанням універсального системного опису як правових ситуацій, так і статей законодавства. Представлення методу у вигляді алгоритму діяльності щодо розв'язання професійно-правових задач становить її орієнтовну основу згідно з теорією поетапного формування розумових дій і уможливорює використання таких алгоритмів у якості засобу розвитку правової компетентності.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у вивченні питань удосконалення формування правової компетентності вчителів технологій у системі післядипломної педагогічної освіти.

Список використаних джерел

1. Аграновская Е. В. Правовая культура и обеспечение прав личности Москва : Наука, 1988. 142 с.
2. Адольф В. А., Ильина Н. Ф. Подготовка педагога к инновационной деятельности в процессе профессионального становления. *Альма Матер*. Москва. 2006. № 10. С. 18–20.
3. Андрощук І. П. Організаційно-педагогічні умови підготовки майбутніх учителів технологій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 54. С. 10–14.
4. Армейська Л. В., Армейський О. С., Коваль О. А. Аспекти розвитку мотивації самоосвіти педагогів у навчальному процесі курсів підвищення кваліфікації // *Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences: international scientific-practical conference* (Kielce, December 28–29, 2016). Kielce, 2016. P. 210–214.
5. Армейський О. С. Дослідження особливостей форм правової компетентності педагогів у системі післядипломної освіти // *Особливості впровадження Національної рамки кваліфікації в післядипломній педагогічній освіті: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф.* (м. Харків, 26 листопада 2015 р.). Харків, 2015.

- URL: http://conf-hano.at.ua/load/zbirniki/elektrnrij_zbirnik_materialiv/4-1-0-638 (дата звернення: 28.02.2018).
6. Армейський О. С. Методи і засоби формування правової компетентності вчителів технологій у системі післядипломної освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2016. №7 (166). С. 13–18.
 7. Безукладников К. Э., Новоселов М. Н. Технологическое обеспечение компетентного подхода к профессиональной подготовке будущего учителя иностранного языка. *Педагогическое образование и наука*. 2014. № 5. С. 104–107.
 8. Введенский В. Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // *Педагогика*. 2003. № 10. С. 51–55.
 9. Волох Т. С. Развитие социально-правовой компетентности будущего учителя: на материале педагогических дисциплин: автореф. дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Омск, 2006. 20 с.
 10. Галузева концепція розвитку неперервної освіти в Україні : наказ МОН України від 14.08.2013 р. № 1176 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/> (дата звернення: 14.08.2014 р.).
 11. Гурин С. В. Формирование правовой компетентности будущего учителя в учебно-воспитательном процессе: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Мурман. гос. пед. ун-т. Мурманск, 2005. 144 с.
 12. Єрмаков І. Г. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: наук.-метод. посіб. Запоріжжя: ЦентрІон, 2005. 640 с.
 13. Змеєв С. И. Андрагогика: основы теории и технологии обучения взрослых. Москва: ПЕР СЭ, 2003. 207 с.
 14. Іваній О. М. Структурно-змістова модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2012. 20 с.
 15. Кічук Я. В. Соціальний педагог – професія захисту, домінанта сучасних наукових досліджень. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2012. № 2. С. 71–77.
 16. Козловцев М. П. Юридические знания как фактор развития правовой компетентности будущих педагогов // *Дополнительное профессиональное образование*. 2008. № 4. С. 24–25.
 17. Молчанова А. В. Формирование профессионально-правовой компетентности социального педагога в вузе: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Москва, 2008. 219 с.
 18. Післядипломна освіта в умовах євроінтеграції: сутність, зміст, технології, готовність до змін: навч.-метод. посіб. / Л. П. Пуховська та ін. Київ : Педагогічна думка, 2012. 122 с.
 19. Титаренко В. Поліфункціональність професійної діяльності вчителя технологічної освіти. *Витоки педагогічної майстерності*. 2015. № 15. С. 295–300.
 20. Huntly1 Helen. Teachers' work: Beginning teachers' conceptions of competence // *The Australian Educational Researcher*. 2008. № 4. P. 125–145.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: : 09.06.2018

Армейський О. С. Сущность и структура правовой компетентности учителей технологий.

А Отражена одна из проблем развития правовой компетентности учителей технологии, а также проанализировано развитие правового государства в условиях поляризации мыслей и общественных движений, динамического обновления законодательства; модернизация системы образования в Украине предопределяет рост правовой активности учителей, необходимость развития сознательной основы правомерного поведения участников образовательного процесса с целью максимального уменьшения возможности возникновения рисков в этой среде. Это актуализирует проблему формирования правовой компетентности учителей, которые являются сегодня активными участниками образовательной политики государства.

В современных реалиях, когда существенно изменились не только методы регулирования прав и обязанностей учителей, но и осуществляется систематическое обновление законодательства об образовании, происходит диверсификация образовательных программ, учитель технологий как инициатор профессионального самоопределения учеников должен не только способствовать формированию в соискателей образования стойкого уважения к закону, но и сам уровень владения ими правовой компетентностью должен позволять эффективно разрешать проблемные правовые ситуации образовательного процесса, выступать в качестве защитника прав и интересов учеников, готовить их к правомерному использованию современных технологий, оборудования и инструмента, что удостоверено в Указе Президента Украины «О национальной программе правового образования населения», законах Украины «Об образовании», «О высшем образовании». Активно осваивать необходимо правовое пространство. Это порождает общественную потребность в разработке и реализации на всех этапах подготовки учителя такой системы развития у него правовой компетентности, которая отображала бы все виды его социального взаимодействия и профессиональной деятельности (общесоциальной, общепрофессиональной и специально профессиональной). Однако особенного внимания требует исследование этих вопросов в процессе последипломного педагогического образования учителей технологий, что обусловлено быстрым изменением нормативной правовой базы в условиях становления украинского гражданского общества.

Ключевые слова: правовая компетентность; система последипломного образования; составляющие правовой компетентности; дифференцированный подход; познавательная деятельность; профессиональная компетентность; правовая компетентность

Armeiskyi Oleg. Essence and Structure of Legal Competence of Technology Teachers.

S This paper reflects one of the problems of development of legal competence of technology teachers. Development of the legal state in the conditions of polarization of ideas and social movements is analyzed, dynamic updating of legislation. Modernization of the system of education in Ukraine predetermines increasing of teachers' legal activity, necessity of the development of basis of justifiable behavior of educational process participants with the aim of maximal risks reduction in this environment. It actualizes the problem of forming teachers' legal competence those are active participants of the educational policy of the state today.

In modern realities, when not only the methods of adjusting of rights and duties of teachers have been changed substantially, but the systematic updating of legislation in education comes true, as well as diversification of the educational programs, the teacher of technologies as initiator of students' professional self-determination must not only assist in forming their proof respect to the law but also to the level of their legal competence, must allow to settle problematic legal situations in educational process effectively, to defend students' rights and interests, teach them to legitimate use of modern technology, equipment and instrument, that validated in decree of president of Ukraine «About national program of legal education of population», law of Ukraine «On education», «About higher education». It generates a public requirement to the development and realization on all stages of teachers' training of such system of development for their legal competence that would represent all kinds of social cooperation and professional activity. However the special attention is required research of these questions in the process of in-service training pedagogical education of teachers of technologies, because of rapid change of normative legal base in the conditions of Ukrainian civil society development.

Key words: legal competence; the system of in-service training; constituents of legal competence; differentiated approach; cognitive activity; professional competence; legal competence